

Ситник О. М. Проблема збереження національної ідентичності болгар Північного Приазов'я у ХІХ – на початку ХХІ століття. *Етносоціальні аспекти вивчення історії Південної України 18-20 ст.: монографія* / Крилова А.М. (відп. ред.), Гудзь В.В. (редагування та передмова), Полякова Л.І., Пачев С.І., Ситник О.М., Шкода Н.А. – Запоріжжя, 2024. С. 29–47.

Ситник Олександр Миколайович

професор, доктор історичних наук, професор кафедри історії та археології Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Google Scholar <https://scholar.google.com.ua/>

orcid: <https://orcid.org/0000-0001-7743-8148>

researcherID: <http://www.researcherid.com/rid/E-7860-2018>

«Нематеріальна культурна спадщина болгар Північно-Західного Приазов'я»

Розглядаються загальні тенденції та особливості розвитку нематеріальної культурної спадщини болгар Північно-Західного Приазов'я та Північно-Західного Причорномор'я. Прослідковано культурний зв'язок болгар цих двох регіонів. Акцентовано увагу на тому, що саме від нематеріальної культурної спадщини залежить збереження духовності та національної ідентичності будь-якого етносу, адже саме вона забезпечує всебічний розвиток народу і нації. Тому надзвичайно важливим є аналіз нематеріальної культури болгар України, і зокрема Північно-Західного Приазов'я, саме через призму зростання культурного потенціалу націй. Зазначається, що поняття «нематеріальна культурна спадщина» охоплює саме ті культурно-духовні особливості, які відрізняють один етнос від іншого, формують його національну ідентичність. Зроблено висновок, що розвиток нематеріальної культурної спадщини болгар Північно-Західного Приазов'я значною мірою залежить від того, наскільки активно Україна буде залучена до процесу євроінтеграції. Адже саме у разі приєднання України до європейської спільноти для болгар Північно-Західного Приазов'я, як і всієї України, формуються потужніші підстави для їх тісніших культурних контактів з історичною батьківщиною.

Ключові слова: нематеріальна культурна спадщина, болгар, національна ідентичність, культура, Північно-Західне Приазов'я.

Проблема збереження національної ідентичності болгар у Північно-Західному Приазов'ї є одним із найактуальніших завдань політики розвитку культурної спадщини національних меншин в Україні. На відміну від багатьох інших країн, де політика щодо меншин зазвичай зводиться до асиміляційної практики, в Україні ситуація принципово інша. Історичним фактом є те, що українці по відношенню до представників інших національностей виявляють толерантність і виваженість. Витоки цього явища сягають часів Запорізької Січі,

коли чимало вихідців з Балкан разом з українцями стали на захист українських земель від агресивних зазіхань, насамперед – проти Османської імперії. Зі свого боку багато українців у ХІХ ст. воювали у складі російської армії проти тієї ж Османської імперії, за національне визволення Болгарії. Хоча пізніше, наслідуючи свої гібридні традиції, російські історики-ідеологи та пропагандисти всіляко применшували роль українців у цій боротьбі.

Незважаючи на те, що болгарам упродовж історії випало чимало страждань, вони не лише вистояли у боротьбі, а й зміцнили свою культуру та духовність. Болгари майже протягом п'яти століть були позбавлені власної незалежної держави. Але навіть у період посилення османського володарювання існувало опір, заснований на християнських цінностях. Воно, як правило, зароджувалося в горах навколо монастирів. Саме тут зберігалися болгарські національні та релігійні традиції. Відразу після завоювання розпочався процес національно-визвольного руху, який набував різних форм – як пасивні (еміграція в інші країни, втеча в гори, відмова від виконання повинностей), так і активні (партизанський рух, збройні повстання проти поневолювачів). Антиосманські повстання, починаючи з ХVІ ст., продовжувалися головним чином на історичних болгарських землях. Саме болгари стали першим народом, який ініціював антиосманську визвольну боротьбу з південних слов'ян (Іванова, 2014). Протистояння болгар османському ярму не тільки не послабили їхню рішучість до боротьби, а й сприяло збереженню їхньої національної культури та традицій.

Аналізуючи боротьбу болгар за збереження своєї національної ідентичності у процесі протистояння османському гніту, ми маємо головну увагу приділити фактору національної самосвідомості.

Активний опір болгар османському гніту став можливим саме завдяки збереженню в їхньому середовищі почуття національної самосвідомості, адже турецька політика щодо підкорених народів негативно вплинула на політичну, соціальну, етнічну та релігійну ситуацію в більшості південнослов'янських регіонів, і в першу чергу передбачала мову та культуру балканських народів.

Православна церква була потужною опозиційною силою. Християнство стало мусульманській країні ідеологією підкорених народів. Не лише збройна боротьба болгар, а й їхній пасивний опір османському гніту відіграли важливу роль у збереженні болгарської народності та її трансформації в європейську націю. Основним джерелом поширення пасивного опору була сім'я, сільська та міська громада, церкви та монастирі. Болгари намагалися зберегти «чистоту крові», християнську віру, національну самобутність та національну культуру. Становище болгарського народу під подвійним гнітом турків здавалося безнадійним: над ним нависла загроза культурної деградації та повної денационалізації. Найважливіше, чого потребував у цей час болгарський народ, це була «матеріальна та культурна підтримка монастирів, що були на той час культурно-просвітницькими центрами» (Державин, 1945, с. 234). Незважаючи на те, що протягом багатьох століть болгари були позбавлені власної держави, вони зуміли зберегти свою культуру та традиції, і як наслідок – свою національну ідентичність. І це при багатовіковому османському гніті та досить значному асиміляційному впливі з боку Російської імперії.

На початку ХІХ ст. розпочався процес переселення болгар на територію

Бессарабії. Питанням етнічного та етносоціального розвитку населення Бессарабії, зокрема – болгар, у ХІХ ст. досить велику увагу приділяв І. А. Анцупов. Зокрема, він розглядав аспекти освіти етнічних груп Бессарабії у період. Незважаючи на те, що ці дослідження вченого так і не побачили світ, певний матеріал, зокрема – про розвиток освіти у болгар та інших народностей, що мешкають у межах Російської імперії, періоду першої половини ХІХ ст. був використаний І. Ф. Греком. Так, для І. А. Анцупова важливим було питання розвитку освіти у поселеннях державних селян, у станицях Дунайського козачого війська та інших етносів груп Причорномор'я. І. Ф. Грек, слідом за І. А. Анцуповим, який приділив велику увагу проблемі розвитку освіти в Бессарабії в середині ХІХ ст., визнав великий внесок свого наставника у справі вивчення «найбагатших архівних та літературних джерел» на цю тему (Грек & Русев, 2018, с. 13-14). Зокрема І. А. Анцупов зібрав досить значну колекцію архівних матеріалів. Подані в ній джерела мають певне значення для вивчення особливостей існування болгарських мігрантів у Бессарабії. Серед іншого там визначено кількість болгарських переселенців на цій території – 43 970 чол. (Червенков, 2013, с. 14–15). Також були встановлені факти того, що Російська імперія, яка традиційно мала досить невтішну історію асиміляції неросійського населення, не виявляла цієї руйнівної тенденції щодо етнічної ідентичності тих народностей, які населяли Бессарабію (Грек & Русев, 2018, с. 18–19). У той самий час А. Кушко вважає, що приклад Бессарабії періоду першої половини ХІХ ст. безпосередньо демонструє процес інтеграції новонабутої території у політичний, соціальний та ментальний простір Російської імперії. Так, протягом другої половини ХІХ ст. на землях Бессарабії посилюються асиміляційні тенденції, зокрема у політичній, адміністративній та мовній сферах. Водночас Бессарабія стає територією, де спостерігалася взаємодія різноманітних проектів розвитку імперії та нації (Кушко & Таки, 2012).

Переселення болгар на територію Бессарабії почалося внаслідок російсько-турецьких воєн, зокрема – 1806–1812 рр. При цьому болгарські мігранти зберігали свою національну та мовну ідентичність. Хоча, згодом, на різних територіях їхнього розселення у них з'являлися різні діалекти їхньої болгарської мови (Кондов, 2018, с. 7–8). Збереження рідної мови для болгарських переселенців означало збереження своїх культурних традицій, національної ідентичності та самосвідомості.

Процес переселення болгар на територію Північно-Західного Причорномор'я мав окремі переваги. Але водночас він мав певну негативну перспективу. Так, потрапивши в стороннє середовище, болгарські переселенці зіткнулися з загрозою втрати своєї національної ідентичності. Її збереження чималою мірою стало можливим лише завдяки патріархальним традиціям болгар, їх сімейній єдності, чистоті подружнього життя та моральності обох статей (Милетич, 1914, с. 35). Безумовно, що саме патріархальні моральні принципи життєвого укладу болгарських мігрантів передусім сприяли як збереженню, а й розвитку їх національної та мовної ідентичності.

Як зазначив І. Тіторов, болгар південної частини Бессарабії відрізняли такі риси, як: працьовитість і дбайливість, гостинність і побожність, моральність, бережливе ставлення до свого добра і шанування чужого майна (Тіторов, 1903, с. 226). Землеробська діяльність болгарських переселенців

зумовлювала необхідність у багатодітних сім'ях, що сприяло збереженню патріархального устрою. Господарство та дбайливість болгар забезпечувала їм достаток.

Протягом 1840-х рр. спостерігалось збільшення кількісного складу населення болгарських колоній, насамперед – за рахунок внутрішніх резервів (насамперед унаслідок демографічних факторів, збільшення народжуваності). У досить короткий термін болгарські мігранти зуміли створити понад 80 добротних поселень. І це на місці, де раніше існували тільки пустельні. Болгарські переселенці велику увагу приділяли розробці та розвитку виноградників, садів, городів та лісових угідь. Саме вони сформувавши засади сучасного землеробства на цій території. На середину XIX ст., по сусідству з болгарами, в їхніх колоніях також проживали українці, молдавани, цигани, греки, арнаути та ін., також користувалися правами колоністів (Белова, 2009).

На думку А. Скальковського, територія Бессарабії (Буджака) була однією з найкращих, найбагатших частин серед північних володінь Османської імперії (Скальковский, 1838, с. 192). Тому, для господарських та ґрунтовних у землеробській діяльності, Бессарабія була бажаним притулком. З 87 894 жителів болгарських поселень 73 230 були болгарської національності. При цьому серед болгар існував поділ на кілька груп. Болгарські мігранти першої «хвилі», які переселилися до Бессарабії до 1830 р., іменувалися «старими», а з них, які переселилися сюди після 1830 р. – «новими». Найбільш ранні мігранти з Болгарії також мали назву «македонські»; переселенці з Добруджі – гагаузами; болгарські мігранти із Софійської, Піротської, Берцовицької областей – «шопами»; мігранти останньої «хвилі» з Румелії – «чорними болгарами». Здобувши колоністські привілеї, болгарські переселенці зуміли компактність розселення. При цьому безпосереднє сусідство з молдавськими селами та німецькими колоніями сприяло мовній ізоляції (Белова, 2009). Така ситуація досить сприятливо позначалася на збереженні бессарабськими болгарами своєї національної культури, традицій та національної ідентичності.

Переселення болгарських мігрантів на територію Північно-Західного Причорномор'я у першій третині XIX ст. стало для них не лише важливим етапом боротьби за власну державу. Це був також період духовного відродження на ґрунті своїх історичних культурних традицій. Потрапивши за межі своєї історичної Батьківщини не з власної вини, бессарабські болгарини всіляко намагалися оберігати свою національну культуру та традиції – як найважливіші елементи ідентичності (Новаков & Беянина, 2010, с. 74).

Істотним відгалуженням бессарабських болгар стали «таврійські» (або «приазовські») болгарини. Місцем їхнього компактного проживання став південь Запорізької області в Україні, вздовж Азовського моря (так зване Запорізьке Приазов'я). Інша назва місцевості – Таврія – пов'язана з тим, що у минулому вона у XIX ст. входила до складу Таврійської губернії. Більшість болгарських населених пунктів у Приазов'ї (34 села) виникла в 1861–1863 рр. внаслідок переселення болгар із Північно-Західного Причорномор'я. Ще два села започаткували переселенці з Відинського краю Болгарії.

Стабільність етнічної ідентичності обумовлена і структурними якостями групи на момент переселення: соціальна однорідність переселенців, які належали однієї соціальної групі; стійкі внутрішньогрупові зв'язки

підтримувалися патріархальною формою організації; приналежність до титульної конфесійної групи («одновірці») – дозволяло уникнути культурної асиміляції та статусу меншості. Болгарське населення, яке осідало у Північно-Західному Причорномор'ї та Таврії виступало як частина православного, одновірського, селянського світу. Ідентичність пов'язана з відчуттям існування суб'єкта, що триває в часі. Культурна відокремленість на етапі формування групи виступила як умова набуття соціально-економічного статусу в політиці «заступництва» Росії. Це визначило високий рівень соціальної дієздатності етнічної ідентичності (Коч, 2017, с. 60).

Загалом слід підсумувати, що процес боротьби болгар за збереження своєї національної ідентичності в умовах османського ярма став багато в чому можливим завдяки збереженню в їхньому середовищі почуття національної самосвідомості. Протистояння болгар османському ярму не тільки не послабили їхню рішучість до боротьби, а й сприяло збереженню їхньої національної культури та традицій.

Період ХІХ ст. став для болгар не лише важливим етапом боротьби за власну державу. Це був також період духовного відродження на ґрунті своїх історичних культурних традицій. Потрапивши за межі своєї історичної Батьківщини не з вини, бессарабські болгары всіляко намагалися оберігати свою національну культуру та традиції як найважливіші елементи ідентичності. Збереження рідної мови означало для болгарських переселенців збереження своєї культури, традицій, національної ідентичності та самосвідомості. Незважаючи на попадання в чужорідне середовище, у досить складних умовах існування вже в межах Російської імперії, болгары завдяки патріархальним традиціям, моральним, моральним принципам життєвого укладу зуміли не тільки зберегти, а й примножити свою національну та мовну ідентичність. Особливо це стосується нематеріальної культури, яка має найбільший потенціал щодо збереження національної ідентичності тих етносів, які потрапляють до чужорідного середовища.

Безпосередній процес збереження болгарами своєї національної ідентичності під час протистояння османської агресії мав місце у кількох напрямках: безпосередня збройна боротьба із загарбниками; виховання національної самобутності та національної культури; подвижництво православних просвітителів. Завдяки цим та деяким іншим факторам національна самосвідомість болгар, їхня духовність стали запорукою відновлення незалежності та національної держави в майбутньому.

Болгарські мігранти навіть за часів існування радянської тоталітарної системи всіляко відстоювали своє право на власну культуру, освіту та духовний розвиток.

Практика збереження та національної ідентичності болгар у Північно-Західному Приазов'ї завжди була пріоритетним завданням в стратегії розвитку культурної спадщини національних меншин в незалежній Україні. На відміну від багатьох інших країн, де політика щодо меншин зазвичай зводиться до асиміляційної практики, в Україні ситуація принципово інша. Історичним фактом є те, що українці по відношенню до представників інших національностей виявляють толерантність і виваженість (Ситник & Ситник, 2020, с. 135).

Відомо, що «таврійські» (чи «приазовські») болгари були складовою частиною бессарабських болгар. Найбільш компактна їх популяція в Україні, в південній частині Запорізької області, біля Азовського моря (так зване Запорізьке Приазов'я). Інша назва округу – Таврійський, також пов'язана з тим, що вже в ХІХ столітті він був включений до складу Таврійської губернії. Більшість болгарських поселень в Приазов'ї (34) виникла в 1861–1863 рр. в результаті переселення болгар з Бессарабії. Пізніше переселенцями з Відінської області були засновані ще два болгарських села (Калоянов, 2005 с. 22.). Наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття болгари, які проживали в чужому етнічному середовищі, почали відчувати на собі дію природної асиміляції, що в свою чергу призвело до втрати національної культури, звуження сфери використання рідної мови, національної свідомості та національної самосвідомості.

Болгарські переселенці, переселяючись із Північно-Західного Причорномор'я на територію Таврії, не лише зберегли рідну мову, а й певним чином розвинули свою мовну культуру. Це, зокрема, виявилось в поширенні різноманітних діалектів у місцях їх розселення (Кондов, 2018, с. 8).

Звільнившись від османського ярма, болгарські переселенці розраховували знайти на території Російської держави сприятливі умови для збереження і розвитку своєї культури і духовності. Зіткнувшись, однак, як і представники інших національностей Російської імперії, з обставинами, в яких представники болгарського народу втратили деякі національні традиції внаслідок інкорпорації в російську культуру разом із супутніми алкоголізмом, розпустою, злочинністю тощо (Державин, 1914, с. 41–42). При цьому постраждали не лише патріархальні традиції та моральні основи болгарських поселенців, а й їх рідна мова та національна самосвідомість. Незважаючи на це, болгарський етнос зумів зберегти свою духовність, культуру та традиції. У всіх болгарських селах Таври були свої пісні, танці та звичаї. Особливо яскраво це народне мистецтво виявлялося на весіллях і святах (Новаков, 2010, с. 63).

Патріархальні основи та розвиток національної культури болгар сприяли приєднанню сусідніх українців і росіян до темних традицій. Були навіть випадки «болгаризації» останніх (Калоянов, 2016, с. 361). Важливим елементом національної культурної традиції та обрядів болгар протягом століть був пиріг. При підготовці болгарські переселенці традиційно приділили багато уваги і буквально вклали душу. І в тяжкі часи тоталітарної доби особливий ритуал приготування цієї страви, цей певний елемент сакрально-релігійного культу не змінився.

Згідно з рішеннями Х (1921 р.) і ХІІ (1923 р.) з'їздів КП(б)У розпочався процес проведення т. зв. політика «українізації», що зводилася до вливання національних кадрів у партію та управління, запровадження української мови в школах, закладах культури тощо. Вже встановлена радянська влада, початок якої також збігся з новою економічною політикою (НЕП), запровадженою Леніним, дала можливість для розриву з воєнним комунізмом, відновлення зруйнованої економіки та певної лібералізації в культурно-освітній сфері для народу національних меншин, у тому числі болгарської.

Утворення СРСР призвело до створення нових, загальносоюзних організаційних структур освіти. Для розвитку шкільної справи серед

національних меншин УРСР у 1924 р. при Українському народному комісаріаті освіти були утворені національні секції, які очолив болгарський емігрант Стефан Іжилов. Також були створені болгарські секції з двох осіб в Одеській, Мелітопольській та Першотравневій областях. Інші керівні партійні структури, такі як Центральне болгарське бюро ЦК КП(б)Б і Болгарська секція ЦК у справах національних меншин, також впливали на вирішення питань, пов'язаних зі створенням і діяльністю національних болгарських шкіл (Калоянов, 2005, с. 60, 61). Болгари, як і більшість інших національних меншин, в основному є сільським населенням, міське населення становить близько 2,6% від загальної чисельності або 2500 осіб, 53% болгарських сільських господарств можна визначити як: середнього рівня – 41% і заможних – 12 % (Національні відносини в Україні у ХХ ст., 1994, с. 167). Завдяки цілеспрямованій політиці в болгарських областях була створена мережа загальноосвітніх і спеціальних шкіл з навчанням болгарською мовою (у 1929–1930 навчальному році вже діяла 61 болгарська школа, новостворений болгарський сектор при Одеському педагогічному інституті, Болгарський педагогічний технікум в селі Преслав і Болгарський агрономічний технікум). Незважаючи на все це, основними проблемами розвитку вітчизняної освіти є: дефіцит кваліфікованих педагогічних кадрів, відсутність навчальної літератури національною мовою, методичного апарату, фінансування. Вирішення цих проблем на місцевому рівні в умовах посилення централізаційних тенденцій було неможливим. Але національне «відродження» болгар тривало недовго – до середини 1930-х рр. На самому початку 1930-х рр. відбулися незначні покращення, але із запровадженням тоталітарно-репресивного режиму в Радянському Союзі державна політика щодо меншин кардинально змінилася. Будь-який прояв життя на національному рівні влада розглядала як прояв місцевого націоналізму. Специфіка болгарського населення в Україні (насамперед сільське, у співвідношенні з українськими показниками, висока забезпеченість землею, розвиток торговельних відносин) призвела до неминучого знищення болгар на національному рівні. А із запровадженням сільської колективізації діяльність серед національних меншин значно ускладнила діяльність місцевої влади. Із завершенням у 1934 р. колективізації в болгарських районах (наприклад, у Коларовському районі він становив 95,9 %, у Благоевському – 95 %, в Ольшанському – 95 %), це призвело до ряду негативних наслідків. Перш за все, змінився традиційний в економічному відношенні спосіб життя болгарського населення. На другому – соціальна структура населення, – частина якого шукала порятунку від насилля і, залишивши села, прямувала до міст. По-третє, боротьба з «ворожими елементами» послужила «основою» для жорстоких репресій проти кращих представників болгарського населення. У 1933 р. подібним типом репресій проти «національної контрреволюції» було здійснено приховану ліквідацію найбільш пробудженої і репрезентативної частини меншин – інтелігенції, яка сприяла відродженню і розвитку на національному рівні, і до утвердження національної ідентичності. Широкомасштабний терор проти національної інтелігенції, що розгортався, супроводжувався появою новостворених інституцій, безпосередньо пов'язаних з освітньою діяльністю. У постанові ЦК КП(б)У від 13 грудня 1933 р. «Про шкільні кадри національних меншин» особливу роль контрреволюціонерів у

вихованні молодого покоління в дусі антирадянщини відзначали (Калоянов, 2005, с. 76–77). Все це стало приводом для нанесення нищівного удару по відродженню національної свідомості болгар, яке проявилось в 20-30-х роках ХХ століття.

З ухваленою постановою Політбюро ЦК КП(б)У від 10 квітня 1938 р. «Про перебудову національних шкіл в Україні» сфера вживання болгарської мови болгарською меншиною поступово почала зводитися. вузькі. Після фактичного закриття національних шкіл (у тому числі 57 болгарських) в адміністративних, громадських та інших справах російська мова утвердилася як монополіст. Політичний терор проти національних меншин, убивства болгарських освітніх, культурних і громадських діячів в Україні, здійснені переважно в 1938 р. в процесі масових сталінських репресій, безсумнівно, є однією з найчорніших сторінок в історії болгар, які оселилися на цих землях. Існувала болгарська контрреволюційна націоналістична організація, яку розкрили органи НКВС. Учасниками цієї організації були як робітники ЦК БКП, так і прості селяни та вчителі болгарських національних шкіл. До цього процесу було залучено понад 80 учасників, серед яких кращі представники болгарської інтелігенції та лояльних до радянської влади кіл політичної еміграції, такі як Д. Димитров, А. Дівіджієв, К. Планінський, Д. Марков, І. Стоянов та ін. Атанаса Дівіджієва та Йордана Стоянова засудили до смертної кари, а інших ув'язнили на багато років. У 1956 р. учасники т. зв «Болгарської націоналістичної контрреволюційної організації» реабілітовано, а їхнім найближчим учасникам і родичам видано довідки про невинуватість. Вже 5 березня 1939 р. спеціальним декретом ЦВК КП(б)У було зазначено, що «у зв'язку з ліквідацією та реорганізацією національних районів і сільських рад» болгарські національні райони – Коларовський і Благоєвський, а також селищні ради в ліквідованих районах були розподілені по інших частинах району. У 1939 р. завершилася республіканська адміністративна реформа. У новому адміністративному устрої України національних округів уже не існувало. Так завершився розпочатий у 1923 р. процес національного відродження національних меншин в Україні. Таким чином, із призупиненням політики коренізації, яка з часом переросла в процес ліквідації національних меншин, було зроблено крок влади на шляху побудови тоталітарної системи. Використовуючи творчий потенціал болгарського населення в Україні, влада розпочала неоголошену війну. Активно вживаючи термін «буржуазний націоналізм», уряд застосовував у цій боротьбі всі можливі методи і засоби. Результат був катастрофічним за своїми масштабами: почалася чергова кривава чистка більшості представників болгарської національності, особливо серед інтелігенції, а решта болгарських поселенців у південно-західних і причорноморських районах піддавалася постійним систематичним утискам і денационалізації.

Наприкінці 1980-х рр. в Україні розпочався процес відродження національної культури. Зокрема, почали виникати болгарські громадські товариства, формуватися болгарські культурно-освітні організації. Перші з них з'явилися в Одеській області (міста Одеса та Болград). На початку 1990-х рр. болгарські культурні товариства почали виникати й в інших містах України. У районах компактного проживання болгар у школах було введено факультативне

вивчення болгарської мови, з'явилася преса болгарською мовою, створювалися фольклорні гуртки. У містах Бердянську, Запоріжжі, Мелітополі, а також у Приморському й Приазовському краях створюються культурно-освітні товариства.

У 1992 р. обласне та міське товариства болгар Запоріжжя об'єдналися в обласне товариство болгарської культури м. Запоріжжя. 2 жовтня 1993 р. в Одесі було створено Асоціацію болгарських національно-культурних товариств і організацій в Україні. В Україні відроджується болгарський культурно-просвітницький рух, який ставить перед собою такі основні завдання: сприяння розвитку національної освіти, відродження та розширення сфери навчання рідною мовою, розвиток болгарської самобутньої культури. У своїй діяльності громадські організації покладаються переважно на власні сили, а також на допомогу української влади та державних і благодійних структур Болгарії. Велика роль у пропаганді та розбудові самобутньої болгарської національної культури також належить ЗМІ. Таким чином, за словами С. Пачева, завершився процес реєстрації болгарського національно-культурного руху в Україні, який має такі основні цілі: сприяння розвитку національної освіти, відродження та розширення сфери використання болгарської мови, болгарського відродження та розвитку місцевої культури. У своїй діяльності ці товариства в основному спираються на власні сили, а також на допомогу української держави та державних і благодійних структур Болгарії. Важливу роль у відродженні національної культури відіграють засоби масової інформації. Наприкінці 1980-х рр. обласна газета «Запорожская правда» друкувала болгарську сторінку «Роден Бряг». Трохи пізніше подібні сторінки з'явилися в обласних газетах. З 1989 року в Одесі виходить газета «Роден Крей», яка з 1992 р. отримала статус додатка до газети «Голос України». З 2001 року почала виходити ще одна українська газета болгарською мовою – «Україна: Българияски обозрение». Одним із провідних напрямків діяльності болгарських культурних товариств була просвітницька. А головним завданням було ознайомлення з вивченням болгарської мови в навчальних закладах. Відсутність кваліфікованого вчителя частково сприяє ліквідації Республіки Болгарія, це спрямовано на вчителів болгарської мови в Україні. В Україні власні кадри болгарських студентів готують університети Києва, Львова, Одеси та Запоріжжя. Протягом останніх десятиліть завдяки підтримці Міністерства освіти і науки Болгарії відбулася організація навчання болгарської молоді з України у вищих навчальних закладах Болгарії. Проте результати перепису свідчать, що всі ці заходи не зупинили процесу асиміляції приазовських болгар. Тому проблема збереження культурної спадщини приазовських болгар, як і болгар в Україні загалом, залишається невирішеною (Пачев, 2003, с. 72–73). Очевидно, що вирішення цієї проблеми значною мірою може бути забезпечене активізацією євроінтеграційного процесу України.

Багато страждань і потрясінь довелося зазнати на своїх плечах болгарському народу протягом свого історичного розвитку, як і українцям, чорногорцям, сербам, грекам тощо. Усі випробування, які переживали ці народи, як правило, не зламали їхню волю, а зміцнили, особливо в духовному вимірі. Усе це безпосередньо стосується болгарського народу, який не лише вистояв під тиском багатовікового османського рабства, а й зберіг і розвинув

свою культуру та духовність. Якщо деякі східно- чи центральноевропейські народи, піддані імперському шовінізму, схильному й сьогодні, ховаючись за гаслом захисту своїх співвітчизників, часто знищують своїх сусідів військовими діями, то для болгарської нації характерним є підтримання добросусідських відносин із іншими країнами, також піклуючись про свою болгарську діаспору.

Незважаючи на триваючу військову агресію Російської Федерації проти України, для українських болгар є більш сприятливі можливості для забезпечення національно-культурних, освітніх та мовних потреб. І саме завдяки національним меншинам, які вже відчули на собі несправедливість влади, ми зможемо подолати важку спадщину денаціоналізації, комплекс меншовартості культури національностей України. Ці проблеми є спільними як для українського народу, так і для всіх інших меншин. Лише за наявності конституційних гарантій збереження прав і свобод вони зможуть розвиватися, як і Україна як сучасна європейська держава.

Розвиток нематеріальної культурної спадщини болгар у Північно-Західному Приазов'ї значною мірою залежатиме від того, наскільки активно Україна долучиться до процесу євроінтеграції. Із входженням України в європейський простір для болгар у Північно-Західному Приазов'ї будуть створені кращі умови для розвитку культурних зв'язків з їхньою історичною батьківщиною – Болгарією.

Сучасні процеси глобалізації викликають низку викликів. Серед них однією з найактуальніших є проблема охорони нематеріальної культурної спадщини національних меншин в Україні. Слід зазначити, що нематеріальна культурна спадщина є визначальним фактором збереження духовності та національної ідентичності кожної етнічної групи. Воно забезпечує всебічний розвиток народу і народу. І в сучасній Україні, як державі з толерантним, цивілізованим ставленням до всіх національних меншин, які проживають в країні, важливим пріоритетом є всебічна підтримка та сприяння збереженню та охороні нематеріальної культурної спадщини всіх національностей, які проживають в Україні. Це повною мірою відноситься до нематеріальної культурної спадщини болгар Запорізького регіону – частини болгарської нації, яка вже є в європейській спільноті. Тому вкрай актуальним є аналіз нематеріальної культури болгар в Україні, зокрема – Запорізької області через призму євроінтеграції, метою якої є сприяння розвитку культурного потенціалу нації. Поняття «нематеріальна культурна спадщина» охоплює саме ті культурні та духовні особливості, які відрізняють одну етнічну групу від іншої та формують її національну ідентичність. Відповідно, кожна країна має бути зацікавлена не лише у збереженні та вдосконаленні елементів, що становлять її унікальність та оригінальність, а й у поширенні інформації про них серед міжнародної спільноти, дбати про її складові Переліку нематеріальної культурної спадщини України (Гасиджак, 2013). У наш час розвиток нематеріальної культурної спадщини часто відбувається на рівні акультураційних процесів і значною мірою залежить від міжетнічної взаємодії культур.

На думку сучасних українських вчених, взаємодія етнічних культур може позитивно впливати на державу, якщо національні відмінності не заперечують, а доповнюють одна одну (Бацевич, Грабовська & Дарморіз, 2012, с. 237). У цій

ситуації можливий повноцінний розвиток національних культур. Навіть у межах країни, як і в межах регіону, культури різних етнічних меншин можуть і повинні доповнювати одна одну. Це досягається головним чином завдяки толерантному ставленню до них титульної нації та цивілізованим відносинам між ними. І така ситуація в південній частині України, зокрема – в Північно-Західному Приазов'ї, де проживає значна кількість представників національних меншин, таких як болгари, кримські татари, греки, албанці, вірмени, караїми тощо можуть досить вільно розвивати та цінувати свою культурну спадщину.

У грудні 2012 р. Міністерство культури України створило Перелік об'єктів нематеріальної культурної спадщини України та затвердило зразок відповідної облікової картки. Це був перший крок на державному рівні щодо внесення об'єктів нематеріальної культурної спадщини України до списку ЮНЕСКО (Гасиджак, 2013). Згідно зі статтею 2 Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини 2003 року, термін «нематеріальна культурна спадщина» означає практику, уявлення, вираження, знання та навички, а також пов'язані з ними інструменти, артефакти та культурні простори, які є визнані спільнотами, групами та, в окремих випадках, окремими особами частиною їхньої культурної спадщини. Ця нематеріальна культурна спадщина, яка передається від покоління до покоління, постійно відтворюється спільнотами та групами під впливом їхнього середовища, їх взаємодії з природою та їхньою історією, і дає їм відчуття ідентичності та безперервності, таким чином сприяючи повазі до культури різноманітність і творчість людини. При цьому Конвенція визначає термін «нематеріальна культурна спадщина», що проявляється в таких сферах: а) словесні традиції та вираження, зокрема – мова як засіб нематеріальної культурної спадщини; б) сценічне мистецтво; в) звичаї, обряди, святкування; г) знання та практика, пов'язані з природою та Всесвітом; д) традиційні ремесла (Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини, 2003). З метою досягнення визначених цілей Конвенції ЮНЕСКО про збереження «живої» автентичної культури з початку роботи в Запорізькій області у 2015 році щодо створення так званого регіонального списку елементів нематеріальної культурної спадщини та популяризації ідентифіковані елементи в Національному реєстрі та Міжнародному списку ЮНЕСКО. Вважається, що вплив матеріальної цивілізації сучасної Європи на менш розвинені країни сприяв не культурному прогресу, а навпаки, за відсутності поступового процесу освіти і духовна асиміляція руйнували завойовану культуру. Нові знання і нові технології люди можуть використовувати тільки в тому випадку, якщо вони відповідають духу культури та світогляду. Особливо це стосується нематеріальної культури, яка має найбільший потенціал для збереження національної ідентичності національних меншин.

Таким чином, збереження та розвиток нематеріальної культурної спадщини національних меншин України є надзвичайно важливим у контексті основних завдань та пріоритетів євроінтеграційного процесу України в напрямку зближення з європейськими країнами. Розвиток нематеріальної культурної спадщини болгар у Запорізькій області багато в чому залежить від того, наскільки активно Україна входить у процес євроінтеграції. Насправді, за умови приєднання України до Європи, для болгар Північно-Західного Приазов'я є більш серйозні причини для тісніших культурних контактів зі

свою історичною батьківщиною.

Література

1. Іванова Т. Визвольна боротьба болгар проти турецького панування у XV–XVI ст. *Українознавчий альманах*. 2014. Вип. 16. С. 246–250 URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Ukralm_2014_16_50.pdf (дата звернення : 15.04.2018).
2. Державин Н. С. История Болгарии. Том 1. М., Л. : Изд-во АН СССР, 1945. 255 с.
3. Грек И.Ф., Русев Н.Д. Многонациональное население Бессарабии в исследованиях И. А. Анцупова и актуальные задачи изучения этнокультурных общностей Молдовы. *Русин*. 2018. Том 51. Выпуск 1. С. 15–29. DOI: 10.17223/18572685/51/2
4. Червенков Н. Н. Коллекция документов И. Анцупова – важный источник по изучению Буджака. *Русин*. 2013. Том 33. Выпуск 3. С. 12–20. DOI: 10.17223/18572685/33/2
5. Кушко А., Таки В. Бессарабия в составе Российской империи (1812–1917). Москва : Новое литературное обозрение, 2012. 400 с. URL: <https://na5ballov.pro/lib/evropa/269-kushko-a-taki-v-bessarabiya-v-sostave-rossiyskoy-imperii-1812-1917.html> (дата звернення : 26.02.2020).
6. Кондов В. Езикът на българите на Пусто пладне: В Русия, СССР, Украйна и Молдова: История и състояние. Ред. М. Паслар; Univ. de Stat «Grigore Tâmbac» din Târgu Jiu. Тараклия : Б. и., 2018. 290 с.
7. Милетич Л. Сборникъ за народни умотворения и народопись издава Българската академия на наукитъ въ София. Кн. XXIX. София : Държавна печатница, 1914. 259 с.
8. Титоров Й. Българитѣ въ Бессарабия. София : Печатница на Г. А. Ножаров, 1903. 335 с.
9. Белова Е. В. Болгарская колонизация Юга России (1820–1830). *Война, открывшая эпоху в истории Балкан: К 180-летию Адрианопольского мира. 2009*. URL: <https://secrethistory.su/1754-bolgarskaya-kolonizaciya-yuga-rossii-1820-1830.html>. (дата звернення : 26.02.2020).
10. Скальковский А. А. Хронологическое обозрение истории Новороссийского края. 1730–1823: [в 2 ч.]. Ч. 2: С 1796 по 1823. Одесса : печ. в Гор. Тип., 1838. [1], 349 с.
11. Новаков С. З., Белянина Е. Г. Традиции бессарабских болгар и проблемы сохранения их идентичности. *Новаков С. З. Болгарская общность в Молдове и Украине (XIX–XX вв.): Страницы истории и культуры*. Кишинев: Б. и., 2010. С. 70–84.
12. Коч С. В. Трансформации идентификационных стратегий болгар Украины: социально-политические условия и адаптационные практики. *Політичне життя*. 2017. 4. С. 58–70.
13. Ситник А., Ситник Ю. Запазване на националната идентичност на българите от Северноазовския регион през XX век и първата половина на XXI век: проблеми и перспективи. *Dunărea – Nistru: Istoria. Filozofia. Culturologia*.

Genealogia. Ecologia. Lingvistica. Folclor. Literatura. Pedagogia. Cultura muzicală. Audit. Recenzii și avizuri = Дунав – Днестър: История. Философия. Културология. Родознание. Екология. Езикознание. Фолклор. Литературознание. Педагогика. Музикална култура и педагогика. Одит. Рецензии и отзиви. Таракия. Том 7. 2020. С. 135–141.

14. Калоянов В. Българската просвета през 20-те и 30-те години на ХХ век. София : Софттрейд, 2005. 160 с.

15. Національні відносини в Україні у ХХ ст.: збірник документів і матеріалів / Упорядн.: М. І. Панчук (керівник. Інститут національних відносин і політології НАН України. Київ : Наукова думка, 1994. 558 с.

16. Державин Н. Болгарские колонии в России (Таврическая, Херсонская и Бессарабская губернии). *Сборник за народни умотворения*. Кн. ХХІХ. София, 1914. 260 с.

17. Новаков С. З. Культурното наследство на бесарабските българи. *Новаков С. З. Болгарская общность в Молдове и Украине (XIX–XX вв.): Страницы истории и культуры*. Кишенев : Б. и. 2010. С. 52–63.

18. Калоянов В. Българите в Украйна до разпадането на Руската империя. *Мултикултурният човек. Т. 1. Археология и история, език и литература*. София : ИК Гутенберг, 2016. С. 349–396.

19. Пачев С. І. Приазовські българи: проблема збереження культурної спадщини. *Державна етнонаціональна політика: правовий та культурологічний аспекти в умовах Півдня України*. Збірник наукових праць V Всеукраїнської науково-практичної конференції 2-3 жовтня 2003 року. (Ред. кол.: В. О. Котигоренко (співголова), М. В. Дедков (співголова), Н. В. Деркач (співголова) та ін. Запоріжжя: Облдержадміністрація, ЗНТУ; Сімферополь: Доля, 2003. С. 71–73.

20. Гасиджак Л. Нематеріальна культурна спадщина: світова теорія та українська практика. *Музейний простір*. 2013. № 1. URL: <http://prostir.museum.ua/post/30482>

21. Бацевич Ф. С., Грабовська С. Л., Дарморіз О. В. та ін. Толерантність як соціально-культурний феномен: світоглядно-методологічний аспект: колективна монографія / За заг. ред. В. П. Мельника. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 330 с.

22. Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини. 2003. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_d69